

ZBIRANJE GRADIVA V ŠTUDIJSKIH KNJIŽNICAH

Stanislav Kos

Na ustanovnem sestanku Skupnosti slovenskih študijskih knjižnic v Ljubljani (13. decembra 1968) smo med drugim razpravljali tudi o zbiranju gradiva v študijskih knjižnicah. Za pripravo tega pogovora je mariborska študijska knjižnica kot organizatorica sestanka razposlala nadrobno razčlenjen vprašalnik, ki ga je njen ravnatelj na sestanku v uvodnem referatu razložil, posamezne knjižnice pa so v razpravi navajale konkretne podatke o gradivu, ki ga zbirajo, zlasti zato, da bi z njimi podprle načelna stališča, ki se jih pri zbiranju držijo. Prav to pa je bil poglobitveni namen razpravljanja: nakazati osnovne smernice, ki naj vodijo študijske knjižnice pri zbiranju gradiva. Ta zapisnik noče biti zapisnik o sestanku, marveč skuša le povzeti in urediti načelne misli, ki so bile na njem povedane.

Vprašalnik o zbiranju gradiva v študijski knjižnici ni vpraševal o vseh vprašanih, ki bi jih o zbiranju gradiva lahko postavili. Vpraševal je predvsem o tem, kaj zbiramo, torej o predmetu zbiranja. Ta omejitev ni hotela prejudicirati pomembnosti drugih vprašanj, ampak je želela usmeriti pozornost najprej na osnovno vprašanje. Predmet nadaljnjih razprav pa bodo lahko še vprašanja o subjektu zbiranja, to je o tistem ali tistih, ki naj v knjižnici zbiranje gradiva usmerjajo in o njem odločajo, pa vrsta vprašanj o načinu zbiranja, to je o predakcesijski in akcesijski tehniki, boljše iznajdljivosti (ker je pomembnejši subjektivni moment tehničnih pristopov), kar vse bi iz izkušenj v posameznih knjižnicah moglo prispevati k enotni, smotrni in uspešni nabavni politiki knjižnic. Predmet zbiranja gradiva določa sam status študijskih knjižnic, ki so po eni strani splošno znanstvene, po drugi strani pa pokrajinske (regijske) knjižnice. Z zbranim gradivom mora študijska knjižnica služiti splošnim izobraževalnim in znanstvenim ter posebej domoznanstvenim potrebam svojega območja. Na te splošne naloge študijskih knjižnic se predvsem nanašajo vprašanja v vprašalniku, pri čemer pa so upošteevane, dasi ne direktno, tudi specifične naloge nekaterih knjižnic; sem merijo vprašanja o področjih, ki se jim in če se jim knjižnice posebej posvečajo.

1. Slovensko knjižno gradivo

Zbiranju slovenske knjižne produkcije v študijskih knjižnicah sta v vprašalniku posvečeni prvi dve vprašanji; dve zato, ker sta povezani z vprašanjem, ali knjižnice prejema obvezne primerke ali ne. Da je bilo metodično zgrešeno takó postavljati vprašanje, je pokazala razprava sama, ki bi se nam skoraj razblinila v ponovno jadikovanje o obveznih primerkih, o katerih smo namreč že na prvem, pripravljalnem sestanku v Celju zavzeli načelno in praktično stališče. Načelno je namreč jasno, da je smisel dajanja obveznih primerkov v evidenci in čuvanju vseh nacionalnih tiskov, kar je specifična naloga nacionalnih

knjižnic in tistih knjižnic, ki so za tako arhivsko nalogo posebej zadolžene. Če pa je praksa spremenila smisel dajanja obveznih primerkov v obliko skrite dotacije, potem je jasno, da so take podpore vse študijske knjižnice v enaki meri potrebne in da pomeni črtanje ali različno dodeljevanje obveznih primerkov diskriminacijo nekaterih knjižnic nasproti drugim. Iz praktičnih razlogov, zaradi splošne stiske finančnih sredstev, pa so bili udeleženci sestanka v Celju mnenja, da danes ne kaže problema ponovno odpirati. — Poudarek v vprašalniku postavljenih vprašanj o zbiranju slovenskih knjig torej ni bil na vprašanju o obveznih primerkih, to je na vprašanju o načinu, kako priti do slovenske knjige (ali z obveznim primerkom ali drugače), marveč na vprašanju o predmetu, katere slovenske publikacije naj študijske knjižnice zbirajo.

Glede tega vprašanja je razprava postavila osnovni postulat, da bi moralo biti vsaki študijski knjižnici omogočeno, da pride do večine slovenske knjižne produkcije. Ko so lani naši kulturniki razpravljali za okroglo mizo o problemih kulture v družbi (gl. Teorija in praksa 1968, št. 4), kar niso mogli stran od problema knjig in knjižnic; med drugim so povedali (Mira Miheličeva), da na zahodu in tudi drugod po svetu, zlasti pri majhnih narodih prav knjižnice rešujejo založbe, avtorje in splošni kulturni nivo, pri nas v Sloveniji pa knjižnice pokupijo le tri odstotke knjižne produkcije, medtem ko je na primer za Anglijo znano, da se skoraj ves prvi natis knjige razteče po knjižnicah. Če so naši kulturniki ugotovili, da je stanje pri nas katastrofalno in predlagali nujne ukrepe, ki naj to stanje popravijo, potem omenjeni postulat res ne more biti preveč. S tem bi se sicer oni trije odstotki bistveno ne dvignili; za to bi bila potrebna izdatnejša pomoč ljudskim knjižnicam, da bi lahko postale močnejši kupec knjig; vsekakor pa bi morala biti vsaka centralna krajinska, to je študijska knjižnica kupec skoraj vsake slovenske knjige. Mnoge so tak potrošnik že de facto, vse pa bi morale postati to tudi de iure, se pravi, da bi morale imeti pravico in dolžnost, da zbirajo večino slovenskega knjižnega gradiva.

Kakor se zdi ta zahteva logična in upravičena ob konkretnem gledanju na našo majhnost, pa je na prvi posluš tudi paradoksalna, saj urgira za študijske knjižnice pravico in dolžnost, ki sta temeljni prerogativi nacionalnih knjižnic. Razumljivo je, da so taka prizadevanja rodila že večkrat slišani očitek »malih nacionalk«, vendar nam omenjeni trije odstotki nujno narekujejo, da morajo biti slovenske knjižnice (vsaj študijske) glede na obseg zbiranja svojega gradiva ne samo male, marveč prave nacionalke. Omejitveni poudarek na obsegu zbiranja gradiva pa jasno izključuje iz dejavnosti teh knjižnic druge tipične naloge nacionalk, kot sta bibliografska evidenca in arhivsko čuvanje gradiva. Študijske knjižnice torej zbirajo slovensko knjižno gradivo predvsem za uporabo bralcev, le študijska knjižnica v Mariboru ima po dogovoru s slovensko nacionalko obveznost, da tudi hrani arhivske izvode, s čimer so se udeleženci sestanka strinjali, ker pač varnostni razlogi narekujejo tako preventivno mero. S tem pa je mariborska študijska knjižnica kot arhivska in uporabna knjižnica hkrati v po-

sebnem položaju, da mora nabavljati še dvojnice tistih tiskov, ki jih bralci močno uporabljajo.

Zanjo tudi ne more veljati drugi omejitveni kriterij, ki ga je sestanek poudaril za zbiranje slovenskega knjižnega gradiva v študijskih knjižnicah. Točneje je namreč opredelil relativni pojem »večina gradiva«, ki smo ga uporabili zgoraj, pod katerim je treba razumeti celotno gradivo, ki je za knjižnice zanimivo. Od knjig, ki jih izdamo pri nas, jih bo malo, ki ne bi bile interesantne za vse; med periodičnimi publikacijami pa je vrsta izrazito lokalnih izdaj, ki so zanimive le nekaterim, nepotrebne pa drugim knjižnicam (npr.: lokalni časniki, tovarniška glasila, šolski listi itd.). Izbor periodičnega tiska torej priča, da je obseg zbiranja gradiva v študijskih knjižnicah lahko omejen; zbirale bodo le tisto časopisje, ki je ali splošno ali lokalno pomembno. Pri tem je seveda očiten konkreten paradoks v naši politiki obveznih primerkov: knjižnice, ki dobivajo kot obvezne primerke le periodični tisk, so obdarjene z mnogim balastom, tega, kar bi bolj potrebovale, pa po tej poti ne dobivajo.

Razpravo o prvi in drugi točki vprašalnika o zbiranju slovenskega knjižnega gradiva bi lahko zgrnili v tele stavke: študijske knjižnice zbirajo vse slovenske knjige (ne prvenstveno kot arhivsko gradivo, razen v dogovorjenih primerih, marveč za uporabo bralcem); od periodičnega tiska zbirajo le tisto gradivo, ki je ali splošno ali lokalno pomembno za območja študijskih knjižnic; dodeljevanje obveznih primerkov ne more biti najprimernejši način za realizacijo tega programa, dosedanja praksa v zvezi z obveznimi primerki pa je v mnogih pogledih vprašljiva.

2. Domovinoznansko gradivo

V neposredni zvezi s prvima točkama vprašalnika je tudi njegova peta točka, ki vprašuje o zbiranju domovinoznanskega gradiva v študijskih knjižnicah. Iz samega statusa teh knjižnic kot lokalnih knjižnic je razvidno, da morajo posvečati domovinoznanskemu gradivu posebno pozornost. Domovinoznansko pa je lahko gradivo v ožjem in širšem smislu.

Domovinoznansko gradivo v ožjem pomenu ali primarno domovinoznansko gradivo je gradivo kakršnegakoli strokovnega področja, ki se nanaša na določeno krajevno območje, ne glede na to, kje je bilo izdano, ali v kraju samem ali v domovini ali na tujem. Ob slovenski knjižni produkciji tega gradiva je razprava poudarila, da veljajo tudi in predvsem zanj vsa zgoraj omenjena stališča. Glede tuje domovinoznanske literature pa je bil v razpravi naglašen zlasti problem obveščeniosti o njej. Praksa namreč kaže, da trajnega in doslednega, skratka učinkovitega obveščanja zunaj knjižnice skoraj ni mogoče organizirati; problem lahko reši le iznajdljivost akcesijske službe v knjižnici. Ta ugotovitev pa je že zunaj okvira razprave, ki je hotela počrtati predvsem dolžnost študijskih knjižnic, da zbirajo tudi tujo domovinoznansko literaturo o svojih območjih.

Posebej pa se je razprava ukvarjala z vprašanjem lokalnih tiskov nasploh, tudi nedomovinoznanskih, ker imajo vsi tiski, ki izhajajo na območju študijske knjižnice, tudi širši domovinoznanski pomen (sekundarno domovinoznansko gradivo). Nekatere študijske knjižnice zbirajo vse lokalne tiske v posebnem fondu, primerno pa bi bilo, da bi vse študijske knjižnice posvečale podobno pozornost lokalnim tiskom. V razpravi se je postavilo tudi vprašanje, ali ne bi bilo primerno, da bi bile študijske knjižnice tudi arhivske knjižnice za gradivo, izdano na njihovem območju. Z izdajatelji na svojem območju bi se lahko dogovorile o obveznem pošiljanju lokalnih tiskov, krajevne oblasti pa bi tak dogovor lahko tudi sankcionirale z odlokom.

Osnovne misli razprave o zbiranju domovinoznanskega gradiva bi zopet zgrnili v nekaj stavkov: študijske knjižnice zbirajo s posebno skrbjo domače in tuje domovinoznansko gradivo o svojem območju (primarno gradivo); prav tako zbirajo vse gradivo, ki izhaja na njihovem območju (sekundarno domovinoznansko gradivo); primerno je, da študijske knjižnice hranijo vse domovinoznansko gradivo kot arhivsko gradivo.

3. Neslovensko knjižno gradivo

Tretja, četrta in šesta točka vprašalnika so namenjene zbiranju neslovenskega knjižnega gradiva v študijskih knjižnicah; prvi dve vprašujeta o zbiranju jugoslovanskega gradiva (knjig in časopisja), zadnja pa o zbiranju tujejezičnega gradiva. Pri vseh točkah so vprašanja metodično enako postavljena; pri vseh je teža vprašanja na izboru gradiva in zato na kriterijih izbora. Izbor in njegove meje je razprava omenjala doslej le v zvezi s slovenskim periodičnim tiskom, pri neslovenskih tiskih pa ga je postavila za osnovno vprašanje, ne toliko zaradi ekonomske danosti, ker pač ni mogoče nabavljati vsega, marveč zato, ker ga zahteva smotrna funkcionalnost knjižnic. Pri tem je razprava poudarila dve osnovni stališči: izbor jugoslovanskega knjižnega gradiva v študijskih knjižnicah mora biti širši kot izbor tujejezičnega gradiva; osnovni kriterij izbora pa more biti le potreba tega gradiva v knjižnici.

Konkretnejša je postala razprava, ko je govorila o merilih, ki naj jih študijske knjižnice kot splošno znanstvene knjižnice upoštevajo pri zbiranju neslovenskega knjižnega gradiva. Nezadostnost slovenskih splošnih izdaj narekuje potrebo, da si študijske knjižnice omislijo vrsto enciklopedičnih in slovarskih del ter standardnih priročnikov za posamezne stroke, predvsem jugoslovanskih, pa tudi tujih. Kar zadeva nadrobno strokovno literaturo, je razprava poudarila zlasti dvojje: študijske knjižnice niso strokovne knjižnice, zato ne zbirajo specialne strokovne literature, kar velja zlasti za področja tako imenovanih uporabnih ved; kot splošno izobraževalne knjižnice so študijske knjižnice usmerjene predvsem na področja humanističnih in družbenih ved. Omejitvene kriterije za izbor tega gradiva pa je razprava podčrtala z besedo specializacija. Nesmotrno bi namreč bilo, da bi si vsaka študij-

ska knjižnica brez načrta ustvarjala fonde neslovenskega knjižnega gradiva. Načrt, o katerem bi se bilo treba dogovoriti, bi lahko posamezne študijske knjižnice zadolžil tako za posamezna strokovna področja (strokovna specializacija) kot tudi za posamezna krajevna območja (lokalna specializacija).

Strokovna specializacija študijskih knjižnic bo morala najprej upoštevati potrebe svojih območij in tradicije posameznih knjižnic, ki jih je treba nadaljevati (npr. zbiranje pomorske literature v Kopru, germanistične v Mariboru); dogovor pa bi nadalje določil, katerim področjem naj se posamezne knjižnice posebej posvečajo (npr. mariborska zbiranju literature o likovni umetnosti, kranjska zbiranju literature o narodnoosvobodilnem boju itd.). — Lokalno specializacijo imajo nekatere knjižnice kot obmejne knjižnice že dokaj dobro domišljeno in izpeljano. Pri tem gre za zbiranje gradiva o slovenskih manjšinah (za območje Trsta v Kopru, za območje Goriške in Furlanije v Novi Gorici, za avstrijsko Koroško na Ravnah in za Porabje v Murski Soboti) in za zbiranje gradiva o tujih manjšinah pri nas (italijanske v Kopru in Novi Gorici, madžarske v Murski Soboti). Razprava pa je opozorila še na druge vidike lokalne specializacije študijskih knjižnic, ki imajo za cilj spoznavanje sosednih kultur; tako naj posamezne študijske knjižnice zbirajo gradivo s posameznih območij Jugoslavije, literaturo posameznih sosednih narodov in literaturo o prijateljskih in pobratenih mestih (npr. Celje naj bi zbiralo hrvatsko knjižno gradivo, Ptuj morda le kajkavsko in Koper istrsko, Novo mesto pa srbsko; Maribor in Ravne bi zbirala nemško knjižno gradivo, Koper in Nova Gorica italijansko, Murska Sobota madžarsko itd.). — Specializacija pri zbiranju neslovenskega knjižnega gradiva nikakor ne zanika potrebe, da si vsaka študijska knjižnica omisli vsa temeljna jugoslovanska in tujejezična dela, marveč le opozarja na racionalno delitev dela in sredstev pri zbiranju gradiva, ki ni vsem knjižnicam enako potrebno ali pa ni potrebno v vseh knjižnicah.

Sintezo teh misli podajmo s temi stavki: študijske knjižnice zbirajo tudi jugoslovansko in tuje knjižno gradivo, predvsem temeljna enciklopedična dela in priročnike; specialne strokovne literature, zlasti s področja uporabnih ved, ne zbirajo; drugo strokovno literaturo zbirajo tako, da si porazdele strokovna področja in krajevna območja (strokovna in lokalna specializacija).

4. *Gradivo posebnih zbirk*

In končno še besedo o »hobijih« študijskih knjižnic, o posebnih zbirkah, o katerih je zadnje, sedmo vprašanje našega vprašalnika. Gradivo teh zbirk ni prvenstveno knjižno gradivo; morda bi ga na splošno najprimerneje označili kot kulturno gradivo raznih oblik in posebnosti, ki čestokrat sodi tudi v pristojnost drugih sorodnih služb, arhivske, muzejske, galerijske itd. Zato je razprava najprej poudarila nujnost, da se te službe sporazumejo o pristojnostih in da si nato izmenjajo

gradivo, ki z gotovostjo sodi v pristojnost druge službe. Tako je na primer jasno, da študijske knjižnice upravičeno zbirajo rokopisno gradivo, ki je v zvezi s književniki, saj se njihova tiskana dela hranijo pri njih; rokopisno gradivo drugih osebnosti pa sodi v arhive. Tudi je jasno, da spadajo redki tiski (inkunabule, bibliofilske izdaje) v knjižnice in prav tako tudi najrazličnejši drobni tiski (programi, plakati), drobne grafike (podobice, razglednice), karte in zemljevidi, pa notni tiski in podobno. Nadalje se je razprava posvetila razčiščevanju kriterijev za zbiranje avdiovizualnega gradiva (filmov, fotografij, magnetofonskih trakov, gramofonskih plošč itd.) in ugotovila, da je v zvezi s tem modernejšim gradivom še mnogo nerešenih vprašanj. Vendar ni bil namen razprave ukvarjati se s kazuistiko, marveč določiti osnovna stališča, v okviru katerih je možna široka konkretizacija.

Študijske knjižnice zbirajo v posebnih zbirkah najrazličnejše kulturno gradivo često zaradi skrbi, da gradivo ne bi propadlo. Taka skrb za čuvanje gradiva je upravičena, le prerasti ne bi smela v nekritično zagretost, da bi v zbirke vključevali, kar v knjižnice ne sodi, tudi takrat, ko bi gradivo lahko shranile druge pristojne ustanove. Po drugi strani je za študijske knjižnice kot centralne lokalne knjižnice prvenstvene važnosti, da zbirajo tudi v posebnih zbirkah tisto kulturno gradivo, ki se nanaša na njihovo območje ali pa je na njem nastalo; sebično plehkost bi razodevale težnje, da bi knjižnice druga drugi odžirale izrazito lokalno gradivo; nasprotno, knjižnice bi morale druga drugo opozarjati nanj in biti pripravljene, da si ga med seboj izmenjajo. Glede gradiva pa, ki ni lokalnega izvora ali pomena, je bilo v razpravi zopet poudarjeno, da bi se tudi v tem primeru dogovorili za delitev dela, za specializacijo posameznih knjižnic; saj ni nujno niti smotno, da bi vsaka študijska knjižnica imela vse vrste posebnih zbirk.

In še zgrnitev osnovnih misli razprave o zadnji točki vprašalnika: v okviru svojih pristojnosti zbirajo študijske knjižnice v posebnih zbirkah knjižnemu gradivu podobno gradivo, predvsem tisto, ki je v zvezi z njihovim območjem; za zbiranje nelokalnega gradiva pa bi bilo primerno, da si knjižnice porazdelijo področja zbiranja.

CENTRALNA MEDICINSKA KNJIŽNICA V LJUBLJANI

Sonja Gorec

Leta 1945 je bila v Ljubljani hkrati s popolno medicinsko fakulteto in kot njena ustanova ustanovljena tudi Centralna medicinska knjižnica (CMK). Že od začetka se je CMK borila s pomanjkanjem prostorov in se dolga leta stiskala v nefunkcionalnih in mnogo premajhnih prostorih. Šele leta 1957 si je uredila prizidek za tekoči revialni tisk in sodobno skladišče, leta 1968 pa dodala drugi prizidek. Tu so zdaj zares sodobna skladišča, prostor za kataloge in tekoča bibliografska pomagala. Hkrati smo v vse prostore napeljali centralno kurjavo.